

Produkt og marked - matematiske og statistiske metoder

Rasmus Waagepetersen
Institut for Matematiske Fag Aalborg Universitet

February 12, 2020

Kursusindhold:

- ▶ Sandsynlighedsregning og lagerstyring
- ▶ Normalfordelingen og Monte Carlo-metoder

1 / 28

2 / 28

Monte Carlo

Antag vi gerne vil beregne sandsynligheden for at et kast med 5 terninger giver mindst 15 i alt.

Er vi ikke i stand til at beregne denne sandsynlighed teoretisk, kan vi i princippet kaste 5 terninger et stort antal gange og udregne andelen af kastene, hvor summen af terningernes øjne giver 15 eller derover. Denne andel vil være et estimat af den ønskede sandsynlighed.

I praksis lader vi en computer foretage kastene vha. computer-genererede tilfældige tal.

Estimat af $P(X \geq m)$: Lad $I_i = 1[X_i \geq m]$

$$P(X \geq m) \approx \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n I_i = \bar{I}$$

Eksempel: hvis vi bruger $n = 1000$ simulationer af kast med 5 terninger fås estimat 0.775. Men kun estimat - hvis vi tager 1000 nye kast fås andet resultat - f.eks. 0.795.

Dvs. der er en vis usikkerhed på Monte Carlo estimatet.

Usikkerheden bliver mindre jo større n , der benyttes.

3 / 28

4 / 28

Basal statistik - empirisk middelværdi og varians

Observationer $X_1, X_2, \dots, X_n$ (kan være "syntetiske" - genereret på computer) - alle samme fordeling som X .

Empirisk middelværdi og empirisk varians

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$$

$$s^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2$$

('empirisk middelværdi af kvadrerede afvigelser')

Empirisk spredning:

$$s = \sqrt{s^2} = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2}$$

5 / 28

Udregning af varians

Antag X kan antage værdierne $m = 0, 1, 2, 3, \dots, M$ med sandsynligheder $p(m) = P(X = m)$.

$$\begin{aligned} \text{Var}X &= \sum_{m=0}^M p(m)(m - \mu)^2 = \\ & p(0)(0 - \mu)^2 + p(1)(1 - \mu)^2 + \dots + p(M)(M - \mu)^2 \end{aligned}$$

Eksempel: varians af binomialfordeling $S \sim b(1, p)$ med $\mu = p$.

$$\sigma^2 = \mathbb{E}(X - \mu)^2 = (1 - p)(0 - p)^2 + p(1 - p)^2 = p(1 - p)$$

7 / 28

Når n meget stor vil $\bar{X}$ blive nøjagtig tilnærmelse af $\mu = \mathbb{E}X$ og s^2 vil tilnærme sig *variansen* af X :

$$\sigma^2 = \text{Var}X = \mathbb{E}(X - \mu)^2$$

Varians: forventede værdi af den kvadrerede afvigelse fra middelværdien.

Spredning:

$$\sigma = \sqrt{\text{Var}X}$$

(samme enhed som X)

6 / 28

Regneregler for varians:

$$\text{Var}aX = a^2 \text{Var}X$$

Hvis X og Y uafhængige:

$$\text{Var}[X + Y] = \text{Var}X + \text{Var}Y$$

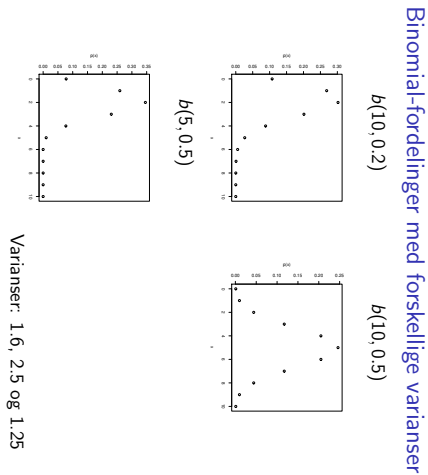
Spredning af aX :

$$\sqrt{\text{Var}aX} = a\sqrt{\text{Var}X}$$

Eksempel: varians af binomialfordeling $X = \sum_{i=1}^n S_i \sim b(n, p)$ ($S_i \sim b(1, p)$ og uafh.)

$$\text{Var}X = \sum_{i=1}^n \text{Var}S_i = np(1 - p)$$

8 / 28

Kontinuerte stokastiske variable

Hidtil har vi set på *diskrete* stokastiske variable, som antog heltallige værdier.

En *kontinueret* stokastisk variabel kan antage alle reelle værdier.

For en kontinuert stokastisk variabel angives sandsynligheder vha. en funktion f defineret på de reelle tal. Stor/lille sandsynlighed for at X falder i intervaller hvor f er stor/lille.

Eksempel: uniform (ensartet) fordeling på $[0, 1]$:

$$f(x) = \begin{cases} 1 & x \in [0, 1] \\ 0 & \text{ellers} \end{cases}$$

Varians for Poisson

Poisson fordeling med middelværdi μ fremkommer som grænseværdi af $b(n, \mu/n)$.

Varians for $X \sim b(n, \mu/n)$:

$$\text{Var}X = n \frac{\mu}{n} \left(1 - \frac{\mu}{n}\right) = \mu \left(1 - \frac{\mu}{n}\right)$$

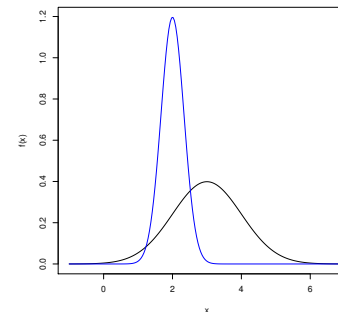
Dvs. variansen for X går mod μ når n går mod uendelig.

Konklusion: variansen for $Poisson(\mu)$ er $\text{Var}X = \mu = \mathbb{E}X$!

Normal fordeling

Normalfordeling med middelværdi μ og varians σ^2 : f klokkeformet

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} \exp\left(-\frac{1}{2\sigma^2}(x - \mu)^2\right)$$

Middelværdi 3 eller 2 og spredning 1 eller 1/3.

Normalfordeling - 2 slags intervaller

For en normalfordeling $N(\mu, \sigma^2)$ har vi altid

$$P(\mu - \sigma 1.96 \leq X \leq \mu + \sigma 1.96) = 0.95$$

Sagt i ord: med 95% sandsynlighed afviger en normalfordelt stokastisk variabel ikke mere end to standardafvigelser ($1.96\sigma \approx 2\sigma$) fra middelværdien.

Dette er ækvivalent med, at med 95% sandsynlighed ligger μ i det tilfældige interval $[X - 1.96\sigma; X + 1.96\sigma]$.

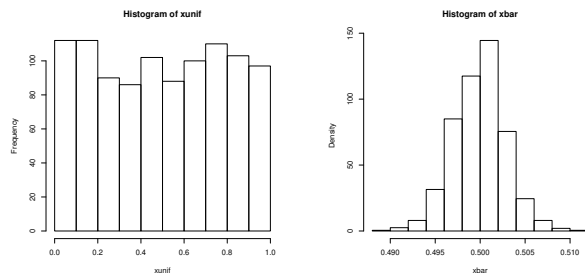
Sagt på en tredje måde: forskellen $|X - \mu|$ er mindre end 1.96σ med 95% sandsynlighed.

2σ : 95,4% 3σ : 99,7% 4σ : 99,99%

13 / 28

Tilnærmelsesvis normal fordeling af gennemsnit af uniformt fordelte variable

Histogram af uniformt fordelte variable samt histogram af $\bar{X}$ (gennemsnit af 1000 uniformt fordelte)

15 / 28

Centrale grænseværdi-sætning

Middelværdi for $\bar{X}$ er μ . Variansen er σ^2/n

CLT: når n stor vil $\bar{X}$ tilnærmelsesvist have en *normal*-fordeling (med middelværdi μ og varians σ^2/n).

NB: ligegyldigt hvilken fordeling X_i 'erne har fås samme grænse-fordeling af $\bar{X}$ når $n \rightarrow \infty$ (dog skal X_i 'erne være ens fordelt og uafhængige).

14 / 28

Intervaller for Monte Carlo estimater - vurdering af usikkerhed

Estimat $\bar{X}$ tilnærmelsesvist $N(\mu, \sigma^2/n)$.

Dvs. med 95% sandsynlighed er estimations-fejlen

$$|\mu - \bar{X}|$$

mindre end $1.96\sigma/\sqrt{n}$.

Dette er ækvivalent med, at med 95% sandsynlighed ligger μ i det tilfældige interval $[\bar{X} - \sigma 1.96/\sqrt{n}, \bar{X} + \sigma 1.96/\sqrt{n}]$.

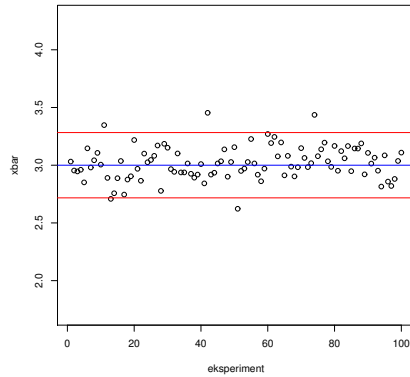
Intervaller giver et bud på usikkerheden af estimationen af μ - kaldes *konfidens*-intervallet.

I praksis erstattes ukendte σ af $s = \sqrt{s^2}$ - den empiriske spredning.

16 / 28

Simulerede $\bar{X}$

(hver $\bar{X}$ gennemsnit af 100 normalfordelte variable med middelværdi 3 og varians 2)

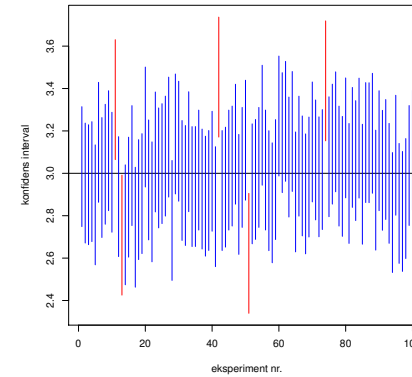

Ca. 5% af de simulerede $\bar{X}$ ligger udenfor 95%-intervallet.

17 / 28

Simulerede konfidensintervaller

(hver baseret på $\bar{X}$ gennemsnit af 100 normalfordelte variable med middelværdi 3 og varians 2)

Konfidensintervallerne indeholder sande middelværdi $\mu = 3$ i ca. 95% af tilfældene.

18 / 28

Praktisk brug af konfidensinterval

Hvis vi for et givet eksperiment/datasæt/Monte Carlo beregning hævder, at den ukendte middelværdi ligger i det beregnede interval, så tager vi kun fejl i 5% af tilfældene, hvis der er tale om et 95% interval.

Hvis vi vil have større sikkerhed kan vi i beregningen af konfidensintervallet erstatte 1.96σ med 3σ eller 4σ - giver 99.7% eller 99.99% intervaller.

Da tager vi kun fejl i 0.3% eller 0.01% af tilfældene.

19 / 28

Tilbage til Monte Carlo

Med tusind (computer) kast af 5 terninger får vi estimeret forventet total antal øjne 17.49 og estimeret varians 13.91.

Estimererne for μ og σ^2/n er 17.49 og $13.91/1000 = 0.0139$. Den estimerede spredning for $\bar{X}$ er $\sqrt{0.0139} = 0.11$.

NB: hvad er den sande forventede værdi ?

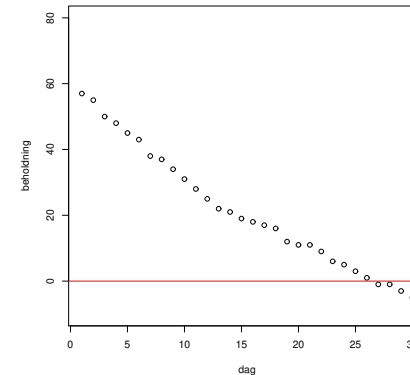
Bud på usikkerheden: trolige værdier af μ er $[17.49 - 2 \times 0.11, 17.49 + 2 \times 0.11]$.

Estimation af sandsynlighed for mere end eller lig 15: her benytter vi variable $I_i = 1[\text{total sum}_i \geq 15]$. Empirisk middelværdi og varians 0.778 og 0.17. Dvs. estimeret spredning på $\bar{I}$ er $\sqrt{0.17/1000} = 0.013$. Dvs. vurdering af usikkerhed: sandsynlighed mellem $0.778-0.026$ og $0.778+0.026$.

20 / 28

Lager: V ventetid til lager tømmes. Empirisk middelværdi 28.33 og varians 4.42. Antal simulationer=1000. Dvs. sande forventede ventetid $28.33 \pm 2 \times 0.066$.

En simulation af lager

I dette tilfælde gik der 26 dage før lageret blev tømt.

21 / 28

22 / 28

Øvelser

1. Beregn varianserne af de stokastiske variable fra opgave 1, 2, 6 og 7 i første sæt af opgaver.
2. Udgangspunktet er følgende 10 observationer (uafhængige, samme middelværdi og varians):
3.10 1.84 1.66 1.44 1.26 2.63 2.93 3.61 0.36 2.45
  - 2.1 Beregn empirisk middelværdi $\bar{x}$ og varians s^2 .
  - 2.2 Beregn et 95% konfidensinterval for den ukendte (teoretiske) middelværdi μ .
  - 2.3 Hvor stor skulle stikprøven være, hvis intervallets bredde skulle være mindre end en halv ?
3. Antag X er normalfordelt med middelværdi 3 og varians 2.
  - 3.1 Hvad er sandsynligheden for, at X er mindre end 3 ?
  - 3.2 Angiv et interval, som X tilhører med 95% sandsynlighed.
4. Antag $X_1, \dots, X_{50}$ er uafhængige og alle har middelværdi 3 og varians 2.
  - 4.1 Angiv et interval, som $\bar{X}$ tilhører med sandsynlighed 95%.
  - 4.2 Angiv et (tilfældigt) interval, som med sandsynlighed 95% vil indeholde den sande middelværdi 3.
5. Antag $X = (X_1 + \dots + X_{100}) \sim b(100, 0.25)$ og lad $\bar{X} = X/100$.
  - 5.1 Hvordan kan vi udregne en tilnærmet værdi for $P(\bar{X} \leq 0.1)$ vha. den centrale grænseværdi-sætning ?
  - 5.2 Antag, at p er ukendt men vi har observeret $\bar{X} = 0.65$. Angiv da et 95% konfidensinterval for p (vink: husk variansen for $b(n, p)$ er $np(1-p)$).

23 / 28

24 / 28

6. Antag, at en fabriks produktion af bolte skal leve op til følgende specifikationer: middelværdien af boltens længde skal være 10 mm og der skal være mindst 99.7% sandsynlighed for, at en bolts længde er i intervallet 9.85 til 10.15 mm. En ingeniør måler nu 100 bolte og observerer, at den empiriske middelværdi $\bar{X}$ og varians s^2 for de målte bolte er henholdsvis 9.91 og 0.000289.
- 6.1 Taler ingeniørens data imod, at den sande middelværdi er 10 ? (vink: beregn konfidensinterval)
- 6.2 Antag, at boltens længder er normalfordelte. Giver data anledning til at tro, at de producerede bolte med 99.7% sandsynlighed overholder specifikationens tolerance-interval ?
7. En produktion af elektriske komponenter skal overholde, at i snit er højst 0.5% af komponenterne defekte. I en stikprøve af 1000 komponenter er 7 komponenter defekte. Det antages, at komponenternes fejlstatus er uafhængige. Giver de observerede data anledning til at mene, at kravet til produktionen ikke er overholdt ? (vink: udregn 95% konfidensinterval for den ukendte andel defekte)

25 / 28

8. (Monte Carlo beregning af sandsynlighed). Brug computer til at estimere sandsynligheden for, at det maksimale antal øjne i et kast med 5 terninger er mindre end eller lig 5. Beregningens nøjagtighed skal opfylde, at 99.7% konfidensintervallet for sandsynligheden har bredde højst 0.02.

Vink: modificer min kode for terningkast. Beregning af max-værdi i en vektor x:

```
> xmax=max(x)
```

Kan I udregne sandsynligheden eksakt ?

26 / 28

Facit

1: 0.96, 3, 0.5625, 3.6, 2.1: 2.13 0.98, 2.2: [1.52;2.74], 2.3: 60, 3.1: 0.5, 3.2: 3 ± 2.77 , 4.1: 3 ± 0.392 , 4.2: $\bar{X} \pm 0.392$, 5.1 : $\bar{X}$ er approksimativt $N(0.25, 0.001875)$. 5.2: Varians σ^2 for X_i estimeres til $0.65(1 - 0.65) = 0.2275$. Konfidensinterval: $0.65 \pm 1.96\sqrt{0.2275/100} = 0.65 \pm 0.093$. 6.1: ja, 99.7% konfidensintervallet er [9.9049, 9.9151] 6.2: ja, på baggrund af $\bar{X}$ og s^2 er det estimerede 99.7% interval [9.859, 9.961]. 7: nej, 95% konfidensintervallet er [0.0017, 0.0123]. 8: med 100000 simulationer beregner jeg sandsynligheden til 0.3999 med et 99.7% konfidensinterval [0.3952, 0.04045], som har bredde 0.0092 (husk, disse beregninger er behæftet med Monte Carlo fejl, da de er beregnet på baggrund af simulationer).

27 / 28